

Iulia Mărgărit

„ATESTĂRI INVOLUNTARE” (IV). PE MARGINEA
UNUI GLOSAR DIALECTAL

1. În structura unor glosare dialectale, utilizate ca instrumente de lucru, am identificat unități lexicale, nevalorificate, lăsate deoparte cu știință (?), fără știință (?), ori conform unor criterii stabilite de semnatarii volumelor. Lexemele în cauză se întâlnesc în două tipuri de contexte: în definițiile cuvintelor-titlu sau în citatele corespunzătoare cuvintelor-titlu. Urmărindu-le, am constatat că, la rândul lor, acestea sunt susceptibile de a fi fost incluse în corpusul de termeni. Prin (re)evaluarea necesară, rezultă un glosar secund, „abscons” în glosarul propriu-zis. Dar, dată fiind condiția componentelor, de a fi ecranate de repertoriul propriu-zis al lucrării, numai din întâmplare, unul sau altul dintre ele, este „scos la lumină”. În consecință, prin lectura „integrală” (cu egală circumspecție pentru cuvânt, glosă, citat), am apelat la o astfel de operație, iar lexemele recuperate le-am denumit *atestări involuntare*. (Pentru detalii suplimentare, vezi *infra* nota 1.) Până în prezent ne-au stat în atenție lucrări apărute cu mult timp în urmă: *Glosar regional*¹ de V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu [București], Editura Academiei [1961]; Aron Densusianu, *Glosar din Țara Hațegului*², în „Revista critică literară”, III, Iași, 1895; Alexandru Țiplea, *Poezii populare din Maramureș, adunate de... București, 1906*, prin partea de *Glosar*³ cu care este prevăzut volumul.

2. În cazul de față, avem în vedere o apariție, relativ, recentă, vizând o localitate din Maramureș: monografia *Dragomirești. Între tradiție și modernism*. Ediția a doua, revizuită și adăugită, cu o Antologie de folclor... Cluj-Napoca, Editura Limes, 2008, semnată de Elisabeta Faiciuc. Volumul beneficiază de un *Glosar dialectal*, însoțit de o notă în care se precizează structura acestuia: cuvinte nediscutate pe parcursul lucrării sau „ne mai atestate” [sic!] de DLR, DM, DEX, CADE. Secțiunea menționată, respectiv, *Glosarul*, ne interesează nu din punctul de vedere al încălcării criteriilor anunțate, respectate inconsecvent, cel puțin cel de al doilea (v. DA s.v. *bucate* „cereale”; *groasă* „gravidă” ș.a., totuși, cuvinte reținute în glosar!), ci din acela al omisiunilor comise. Fără să ne preocupe factorul „cauză”, în multiplele lui fațete, am întocmit o listă a unităților lexicale externe, în raport cu repertoriul

¹ I. Mărgărit, *Atestări involuntare*, în FD, XXX: 27–34.

² Idem, *Pe marginea unui glosar dialectal, Atestări involuntare II*, în FD, XXXII: 95–102

³ Idem, *Pe marginea unui glosar dialectal, Atestări involuntare III*, în FD, XXXIII: 99–107.

propriu-zis al Glosarului⁴, pentru a le pune la dispoziția cititorului. Enumerarea acestora reflectă poziționarea din glosar.

Pentru a releva compatibilitatea elementelor lexicale astfel extrase, cu cerințele de admitere în compartimentul rezervat din glosar, cu alte cuvinte, legitimitatea acceptării lor în corpusul respectiv, am încercat o oarecare sistematizare, după problematica reflectată, mai precis, după domeniul de apartenență, limitându-ne la elementele cele mai reprezentative.

2.1. Elemente lexicale învechite, moștenite din latină sau împrumutate din slavă, cu circulație în secolul al XVI-lea:

adaosă part., adj. f. „adăugată” s.v. *lipitură* (*încăperea adaosă la un hleab*). DA, pentru anii de apariție ai volumului A–B (1913), face precizarea „se aude tot mai rar”. În Dragomirești, *încăpere adaosă* „anexă” constituie o sintagmă uzuală;

⁴ *ciudindu-te* „mirându-te” s.v. *aldui*; *batâr* s.v. *alé*, *fodoment*, *prinde*; *oricé* (3 sil.) s.v. *alé*, *hiboș*, *îngurzi*, *vâlfă*, *vindic*; *pomnițele* s.v. *arâmi*; *arvocat* s.v. *batelá*; *une* s.v. *biata*, *otrăți*, *rândăului*; *sobă* „mașină de gătit” s.v. *bloodâr*, *bumb*; *mainte* s.v. *bloodâr*; *curechi* s.v. *bobițe*, *povesti*, *sălbatic*; *cămeșoi* s.v. *bolnăvi*; *rumpe* s.v. *bontăni*; *împlut* s.v. *brișcă*; *trare* s.v. *bonăi*, *burcului*, *hleab*, *uștoară*; *cantă* s.v. *borti*; *dohot* „petrol” s.v. *bute*, *codaț*; *vipt* s.v. *cană*; *ai* „usturoi” s.v. *căciulie*; *mândru* s.v. *căpăta*, *prostie*; *a căta în bobi* s.v. *căta*; *îmblă* s.v. *ceaplău*, *țifrășag*, *umbla*, *vândrălău*; *cocoană* „fată, fetiță” s.v. *cici*, *isiguț*; *dorovăiești* s.v. *ciucea*; *broboadă de sudoare* s.v. *ciucur*; *miere* „zahăr” s.v. *coască*, *sălbatec*; (*floricelă din*) *mălai* s.v. *cocoș*, *luști*, *măjală porcean*; *minoasă*, *să* ~ s.v. *codaț*; *cocon* „copil, băiat” s.v. *codaț*, *hânsui*, *împrelestit*, *înțoșna*, *străfoca*; *codățoasă* s.v. *codaț*; *ciur* „dantelă” s.v. *colț*; *poncea*, *de-a* ~ *strigături* ~~~ s.v. *contrare*; *forme* „modele de cusături” (?) s.v. *cordăței*; *poame* s.v. *corti*, *foltoș*, *sărât*; *mere* „merge” s.v. *coș*, *cracoș*, *îmbulzi*, *încorda*, *plăți*, *stăpân*, *țipătură*, *vâlfă*; *buiecime* s.v. *cric*; *api* s.v. *cric*; *încețele* s.v. *cupă*; *bugăt* s.v. *cuștului*; *sorbală* s.v. *cuștului*, *horpoti*; *hore p-alungu* s.v. *dârlai*; *tiară* s.v. *dehăma*, *fuștel*, *măjală*, *măji*; *dosnic* s.v. *drâmboi*; *dosnică* s.v. *drâmbole*; *asud* s.v. *dricari*, *înțoșna*; *nas* (la animale) s.v. *drodui*; *formă* (?) s.v. *dupăceală*; *zimțișori* s.v. *dupăceală*; *durmeză* s.v. *feder*; *copârșeu* s.v. *feșteală*; *fești* s.v. *feșteală*, *ștrafă*; *domnește* s.v. *flenduros*; *sugună* s.v. *foizui*; *cumpână* s.v. *fonți*; *măsurăm*, *să* ~ s.v. *fonți*; *bluzu* s.v. *froșpont*; *mintenaș* s.v. *fușalui*; *lepedeu* s.v. *găurele*, *lat*, *spăcmă*, *strohui*; *veci*, *în* ~ s.v. *hajmindâr*; *copilan* s.v. *hangău*; *treaz* „drepti!” (în poziție de...)” s.v. *haptai*; *trebe* s.v. *haptai*, *hliop*, *jitări*, *rândului*, *văji*; *mei* s.v. *hăltav*; *strigat*, *a* ~ „a anunțat” s.v. *hereditiș*; *cătane*, *în* ~ „armată” s.v. *hiboș*; *vâj* s.v. *hliop*; *mânuri(le)* s.v. *hobăna*, *piscăli*, *sămănțurile* s.v. *hopălui*; *gozuri* s.v. *hopălui*, *strohui*; *covată* s.v. *hopălui*, *luști*; *horincă de creangă* s.v. *horincă*; ~ *puturoasă* (fig.) s.v. *horincă*; *canceu* s.v. *horpoti*; *sugnele* s.v. *hoșpalui*; *îmblete* s.v. *hurțului*; *hrăni* s.v. *hurțului*; *buchet de fructe* s.v. *jboc*; *marhă* s.v. *huruială*; *înapoi* „la ceafă” s.v. *împrohodi*; *prosesie* s.v. *împușeica*; *zgârciuri* s.v. *încârjoia*; *pâncete* s.v. *încârjoia*; *fără* „decât, doar” s.v. *la*, *mămilugă*; *prănica*, *șezătorițele* s.v. *la*; *făină de mălai* s.v. *lădoi*, *pârgă*; *copt* s.v. *lespede*; *adausă* s.v. *lipitură*; *giurincă* s.v. *loc*; *gânea* s.v. *mahaiță*; *jucărei* s.v. *mal*; *maltăr* s.v. *măltărui*; *pângă* s.v. *mățcău*; *întinsoare* s.v. *mondrojii*; *tarișuri* (?) s.v. *montoli*; *mujdari* s.v. *mujdări*; *pecie* s.v. *mujdări*; *amiazăți* s.v. *năbuh*; *farină* s.v. *oticău*, *tolcios*; *veci* s.v. *otrăți*; *coltaule* s.v. *poșuș*; *sugniță* s.v. *păstaie*; *marhăile* s.v. *pândaș*; *picioci* s.v. *pârgălui*; *față*, *schimbat la* ~ s.v. *pemințit*; *pișca* „ciupi” s.v. *pișcoli*; *miriștină*, *mălăină* s.v. *popă*; *întoarnă* s.v. *popă*; *desfaca* s.v. *porcean*; *gânești* s.v. *ravizuha*, *săpărâș*; *stalășie* s.v. *sămădaș*; *blid* s.v. *scufundos*, *spovedi*; *stroh* s.v. *strohui*; *oborât* s.v. *șchiap*; *pămură* s.v. *ștrafă*; *tungă* s.v. *șorî*; *tomni* s.v. *șustâr*; *clicos* s.v. *tolcios*; *stan* s.v. *toldel*; *gacele* s.v. *tomele*; *a îngroșa tăișul* s.v. *tupiți*; *litără* s.v. *țărâi*; *marhe* s.v. *țiiș*; *tablă* s.v. *ulcea*; *laște* s.v. *unda*; *capăt*, *la* ~ „la sfârșit” s.v. *undului*; *marhăi* s.v. *voavă*; *clăitiie* s.v. *zăhăi*; *zeamă* s.v. *zemu*.

ai „usturoi” s.v. *căciulie* (*Adă o căciulie de ai!*) < lat. *alium*, cu circulație limitată la Transilv., în localitate constituie un cuvânt viu (v. „comanda” din citat); *teară* < lat. *tela* 1. „urzeală” s.v. *fuștel, fuștei* („cele două bețe din spatele războiului care fac rostul la *teară*”). 2. „război de țesut” s.v. *măjală* („terci cu care se ung firele de cânepă, urzeala din *teară*, cu ajutorul unui cocean de mălai”). Cuvântul s-a conservat exclusiv în aria nordică, fiind înregistrat de Viciu, *Glosar* în var. fonetică *chiară* „urzeală” (*Pune firele pe chiară!*), la fel, de Papahagi 1925: CXXXIV/27 (*Noi atunci că ne-om lăsa / Cându ea ș-a număra / Tăt sirile dint-o Tkjără / Și zilele dintr-o vară!*), apoi în *Glosar reg.*, cu specializare de sens „pânză la ferăstrău”, cules tot din Maramureș – Baia Borșa, Vișeu, în TD – Bas., pe baza înregistrărilor din Transcarpatia (Maramureșul istoric), Ucraina (Teaha 2005: 41–50): *teară* 1. „război de țesut”; 2. „natră”, în TD – Nistru, cu evoluție de sens spectaculoasă, pornind de la vocabularul „profesional” al femeilor. Pe baza expr. *a avea teară în casă* „a avea de lucru în interior, într-o încăpere; a fi blocată de activitatea respectivă”. Odată cu slăbirea cunoștințelor de limbă maternă, precum și cu practicarea din ce în ce mai redusă a ocupațiilor tradiționale, *teară* nu a mai fost înțeles. În consecință, a fost resemantizat, atribuindu-se un sens colateral, prin deducție: *a avea tiară* „a avea de lucru”. În aceste condiții, *tiară* a fost investit cu înțelesul „muncă, lucru, treabă” (Mărgărit, *Românii*: 164, 175, 316, Neagoe 2001–2002: 227–230). Rupând total relația cu pânza și țesutul, în prezent, *a avea tiară* semnifică „a avea treburi în gospodărie sau pe câmp”: *Nu ședem acasă, nada [= trebuie] să faci țeară, lucrul cela, cum zic moldovenii!* (TD – Nistru, *Glosar*); *vipt* „cantitate determinată de boabe de cereale care se duce la măcinat” < lat. *victus* s.v. *cană* (*Am dus la moară un zipt [= vipt] de vo șasă cane*), are curs, după DLR, în Transilv. și în Maram. Interesant este faptul că Alexiu Viciu, *Glosar*, a înregistrat lexemul cu același sens din jurul or. Brad: *Sunt multe vipturi la moară?* Atestărilor din Brad, Zagra-Năsăud, ALR II 3986/260 li se alătură și cea din localitatea Dragomirești, înscriindu-se, din acest punct de vedere, într-o arie mai largă; *blid* „vas de lut (lemn, metal) din care se mănâncă” < sl. *bljudŭ* s.v. *scufundos* (*Adă-mi un blid scufundos!*), s.v. *sufulca*; *ciudi* (*refl.*) „a se mira” < sl. *cuditi sen* (*Să nu-ți alduiesc vo doauă să îmbli tot ciudindu-te!*). Notat cu semnul arhaicității în DA, *ciudi* cunoaște numeroase atestări în limba veche, restrângându-se, în timp, la aria nordică (*Mult mă mir și mă ciudesc / De ce, Doamne, îmbătrânesc? – Doine*: 39/21).

Unele dintre astfel de „omisiuni” se numără printre elementele lexicale luate în calcul la repartiția dialectală a dacoromânei: *curechi* < lat. *coli(u)lum* s.v. *bobițe*, specific ariei nordice, prin opoziție cu *varză*, cuvânt emblematic pentru partea sudică (*Am pus în curechi două frunze de bobîță*); s.v. *povesti*, cu glosa „a fermenta *curechiul*”; *cocon*, de origine necunoscută prin opoziție, în sud, cu *copil* (în aceeași situație, ca etimon) s.v. *codaș, hânsui, împrelestit, întroșna, străfoca, șepeli; mălai* (et. nec.), în arii corelative cu *porumb, păpușoi, cucuruz, tenchi*, s.v. *luști, măjală, pârgă, porcean* (*După ce desfacăm mălaiu, porcenii-i punem dechilin*

pântru galițe); *pâncete* < *pânțete* < lat. *panticem* s.v. *încârjoia* (*Dimineața m-o încârjoiet* [= înțepat] *pân pânțete*); *sudoare* < lat. *sudorem*, în jumătatea nordică, s.v. *ciucur*, cu glosa integrală, (o „atestare involuntară”) „broboadă de *sudoare*”, față de *nădușeală*, în restul teritoriului. Alte lexeme, fără să fi fost nominalizate la repartiția dialectală a dacoromânei continuă să figureze în arii opozitive: *pănură* < lat. *paenula*, s.v. *ștrafe*, specific jumătății nordice (*Cum ai feștit tu pănura ceie că tătă-i ștrafă?*), în sud circulând împrumuturile de origine turcă, *aba*, *dimie*; *înturna* < lat. *intornare* s.v. *popă*, față de restul teritoriului dacoromân, *întoarce* < lat. *intorquere* (**Întoarnă-te** cu secerea că ț-o rămas după tine un popă!). Uneori, elementul atestat involuntar se numără doar formal printre cele invocate în clasificarea dialectală a dacoromânei. Este cazul lui *ic* „pană de lemn” < magh. *ik*, din seria particularităților lexicale pentru Crișana (Todoran 1956: 46). În satul Dragomirești circulă cu un alt sens „clin la cămașa țărănească”, după cum rezultă din glosa pentru *păguță* „ic” (*N-ai pus încă păguța susuoară!*), în fond tot un fel de *pană*.

2.2. Forme etimologice moștenite din latină, conservate, restrictiv, la nivel dialectal: *îmbla* < lat. *ambulare* s.v. *aldui*, *ceaplău*, *țăfrășag*, *umbla*, *vandralău* în expr. *a-i îmbla* (cuiva) *ceaplăul* „a-i fi (cuiva) dezlegat șiretul” (*Vezi să nu te împiedici, că-ți îmbli ceaplău!*); *a îmbla vandralău* „a hoinări” (*Nu îmbli vandralău pe tate ulițele!*); *împle* < lat. *implere* s.v. *brișcă* „burtă” (**Ți-ai împlut brișca?**), s.v. *cricot* (*După ce ne împlem fusele la șezătoare, să vezi cricote până dimineață!*); *farină* < lat. *farina* s.v. *oticău* (*Adă-mi un oticău de farină*⁵), s.v. *tolcios* (*N-o fo bună farina și mi-o ieșit pita tare tolcioasă*); *rumpe* < lat. *rumpere* s.v. *bontăni* (*Nu-l mai bontăni că i s-a rumpe pielea*).

2.3. Forme dialectale, învechite, rezultat al evoluției pe terenul limbii române: *gâni* < *gândi* < *gând* < magh. *gond* s.v. *mahaită*, *ravizuhă* (**Gânești** că-i o *ravizuhă* [= mama pădurii]), s.v. *săpărâș*, *țug*; *giurincă* < lat. *junicem* s.v. *loc* (*O fâtat giurincă, da încă nu i-o ieșit locu*). Moștenit în forma primară *junice*, ulterior, prin refacerea unui nou singular, *junică*, apoi prin propagarea nazalei, *junincă*, în varianta următoare, *jurincă*, după DA, cuvântul este cunoscut în Sălaj și în Maramureș, prin urmare, supraviețuiește încă; *minos* s.v. *codaț* (*De-i dai coconului să mninoasă dohot* [= petrol] *ori să-l mănânce pa o coscă de mnere, a țipa o grama[dă] de codaț*). Formele hipercorecte de felul *minos*, probând rotacismul în zonă, prin omisiunea lor din glosar, reduc relevanța cu privire la fenomen; *mere* < *merge* < lat. *mergere* s.v. *cracoș* (**Mere** *cracoș* [= strâmb]), s.v. *încorda*, *plăți*, *stăpân*, *țipătură*, *vâlfă*; în aria nordică este cunoscut atât verbul, cât și expr. aferente dezvoltate: *a mere după...* „a se căsători” s.v. *îmbulzi* (*Doară n-a mere după fecioru cel*

⁵ Lexemele au fost reproduse în rostirea locală, ca în cazul *farină*, în loc de *fărină*; de aceea le-am preluat *tale-qual*, dar cu destulă inconsecvență.

îmbulzit!); *a-i mere coșul* [cuiva] „a avea diaree” s.v. *coș*; *mei* (ind. prez. 2 sg. s.v. *biata*: *Une, biata, mei?*) *să* ~ (conj. prez. 2 sg. s.v. *hâltav*: *Ți-i urât să mei cu el pa on drum, atâta-i de hâltav!*); *mei!* (imperat. 2 sg. s.v. *portic*: *Strânge porticurile* [= calabalâcul] *și mei de-acolo!*); *une* < lat. *unde* s.v. *biata* (*Une, biata, mei?*); *susuoară* < *subsuoară* < *sub-* + *suoară* s.v. *păguță*; *uriune* [= oareunde] s.v. *țug* (*Gânești că tra[ge] de uriune țug* [= curent]). Dintre neologismele, cu aspect învechit, menționăm *arvocat* s.v. *batela* și *durmeză* s.v. *fedăr*.

2.4. Elemente regionale, predominant maghiare, cu circulație, în general, în aria nordică: *fești* „a vopsi” < magh. *festeni* s.v. *feșteală*, *ștrafă* (*Cum ai fești pănura ceea?*), *laște* „tăiței” < magh. *laska* s.v. *unda* (*Ai undat laștele?*); *lepedeu* „cearșaf” < magh. *lepedő* s.v. *găurele*, *laț*, *spăcmă*⁶, *strohui*; *marhă* „animal domestic” < magh. *marha* s.v. *huruială*, pl. *marhă* s.v. *țiiș*, *marhăi* s.v. *voavă*, art. *marhăile* s.v. *pândaș*; *picioci* „cartofi” < magh. *pityóka* s.v. *pârgălui*; *stelniță* „ploșniță” < srb. *stenica* s.v. *vojgăi* (*Demult vojgaieu stelnițele pă păreți*); *sugnă* „fustă” < ucr. *suknja* s.v. *foizui*, *hoșpului*, *sifulca* (*Și-o sifulcat și ea sugna!*).

2.5. Semantism regional, învechit sau inovativ, de la caz la caz:

cumpănă „cântar” < sl. *kompona* s.v. *fonți*; *dohot* „petrol” < ucr. *dehot* s.v. *bute*, *codați*, reprezintă o inovație specifică în graiul local, absentă din dicționare și glosare (*De-i dai coconului să mninoasă dohot, ori să-l mănânce pa o coscă de mnere, a țapa o grama[tă] dă codați*); *față* „culoare” s.v. *pemințit* (*slab și schimbat la față*). Sensul cromatic este susținut de adjectivul *pemințit* „de culoarea pământului”, stare îngrijorătoare din punctul de vedere al sănătății. Este vorba de perpetuarea calcului din slavonă unde *lice* semnifică, deopotrivă, „visage” și „couleur” (vezi DA s.v.); *hore* s.f. sg. „cântec” < gr. *hora*, ~ *p-alungu*, *doină* s.v. *dârlai*; *hrăni* (refl.) „a-i fi de ajuns, a se satura de ceva” s.v. *hurțului* (*Atâta l-o hurțului până s-o hrănit omu de îmblete!*); *mândru* în expr. *nu-i* ~ „nu-i demn, nu-i frumos” < sl. *mondrú* s.v. *prostie* (*Nu-i mândru să grăia copiii prostii!*). Cuvântul conservă semnificația etimologică, cu înțelesul „cuminte” s.v. *căpăta* (*Șezi mândru* [unui copil], *că-i căpăta* [bătaie]). Opoziția nord/sud este evidentă prin caracterul învechit al primului: *Șezi mândru!* / *Șezi cuminte!*; *miere* „zahăr” < lat. *melem* s.v. *coscă* (*coște de miere*); *nas* [la animale] „rât” < lat. *nasus* s.v. *drodui* („a pune sârmă în *nasul* porcilor pentru a nu scurma”); *sobă* „mașină de gătit” < magh. *szoba* s.v. *bloodăr*, *bumb* („roata cea mică din plita *sobei*”), *pârgă*; *zgârci* „crampe” < *zgârci* < sl. *sugruciti* s.v. *încârjoia* „a avea zgârciuri, crampe”; *zimțișori* „dantelă”? „cusătură”? < *zimți* < bg. *zâbec*; scr. *zubac* s.v. *dupăceală* (*Între formă⁷ și zimțișori tra[ge]-i o dupăceală!*).

⁶ Aceeași observație ca la nota 5: cuvintele nu au fost literarizate.

⁷ Pentru *formă*, nepromovat în Glosar, probabil cu un înțeles local, este greu să emitem... deducții.

3. CUVINTE NOU-CREATE

3.1. Derivate:

Dintre acestea, cele mai multe reprezintă formații deja atestate pentru Transilv.: *mălăină* „loc de pe care s-a recoltat mălaiul” < *mălai*; *miriștină* < *miriște*, ambele s.v. *popă* „firul rămas nesecarat din *miriștină* și *mălăină*, cel nesmulc din cânepiște”; *mintenaș* „imediat” < *minten* s.v. *fușăului* (*Tăte le-o fușaluit mintenaș și s-o dus*); *pomițele* dim. de la *pomițe* „mure, fragi (?)” s.v. *arămi* (*De pui pomnițele într-un vas nejmălțuit, să aramnesc*). Câteva derivate, neatestatate, constituie, probabil, creații locale sau comune cu localitățile din jur, oricum, până în prezent, neinventariate în dicționare:

codătoasă (masculinul nu apare) „[fetiță] care are *codăți* [viermi intestinali]” s.v. *codăți*; adjectivul inedit se analizează prin *codăți*, cu accepția generală „vierme”, atestată în Năsăud (Viciu, *Glosar*); *copilan*, augmentativ de la *copil*, specificat în glosa de s.v. *hangău* „copilan” urmează desigur, modelul *băietan*; *stalâșie* „lemnărie, tâmplărie (la casă)” < (*a*)*staluş*, (*a*)*stalâş* < magh. *asztalos* (cf. *Lexic. reg.* I: 23 – Baia Mare s.v. *astalâş*) s.v. *sămădaş* (*După ce-mi gați ștalâșăia, apoi facem sămădașu*). Derivatul reprezintă o formație simetrică, în raport cu aria sudică, unde circulă creații sinonime similare: *dulgherie* < *dulgher* < tc. *dülger*; *șezătorițe* „participante la șezătoare” s.v. *la* (*Nu și le-o putut la cămeșile, fără le-o lăut șezătorițele*). Se cuvine să subliniem caracterul inedit al numelui de agent, și, în același timp, transparența lui deplină. Ar fi fost regretabil să rămână camuflat lexical, de vreme ce constituie o inovație specifică graiului cercetat. Lexemul următor ridică probleme de identitate pentru cei din afara graiului. Pare a fi rezultat prin afereză: *trare* s.v. *bonăi* (*Tătă ziua bonaie prin trare*), s.v. *hleab* (*Are în trare o grăma[dă] de hleaburi* [acareturi]), s.v. *uștioară* (*După ce ieși din trare tra[ge] uștioara!*). Dacă numele a fost corupt din *intrare* ar putea semnifica, conform contextelor, „partea din față, de la *intrare*, după cum pare, a unei curți”: *Ș-o burculuit* [= a pietruit, a pavat] *toată trarea* (s.v. *burculuit*).

Aici adăugăm *tărișuri*, s.v. *montoli* „a lucra superficial” (*Ș-o montolit și ea niște तरीșuri*), căruia nu-i putem atribui vreun sens.

3.2. Compuse:

3.2.1. Prin alăturare, majoritar, formații noi:

broboadă de sudoare [d. modul de a transpira], metaforă explicativă, în glosa formulată sau preluată de autoare, pentru cuvântul-titlu *ciucur*, corespunzătoare celei din aria sudică, *lac de apă* (*Atâta o lucrat până-i tăă ciucur de apă = broboadă de sudoare*); *făină de mălai* „mălai” s.v. *lădoi* („*ladă mai mică pentru păstrarea făinei de mălai*”); *floricelile din mălai* „floricelile din porumb” s.v. *cocoși*; *în cătane* „armată” s.v. *hiboș* (*Nu l-o dus în cătane, că-i orice hiboș: hore p-alungu „doină” s.v. dârlai; noajă de lup[i] „lupoaică” s.v. noajă*). Suspectăm semantismul

indicat, deoarece compusul apare încă de la cronicari, cu înțeles bine conturat „haită de...”: *Au dat turcii năvală ca o noajă de lupi*⁸ *într-o turmă de oi* (Neculce, *Letopiseș*: 238); *poncea, de-a* ~ „în contradicție, contradictoriu” s.v. *contrare*, variantă învechită, neatestată, pentru *în ponce*, loc. adv. înregistrată în DLR.

3.2.2. Prin aglutinare:

mainte < *mai înainte* s.v. *bloodăr* (*Mainte am băgăt o pită în bloodăr*). După DA, adverbul se păstrează „până astăzi” (1934, an de apariție a dicționarului) în regiunile nordice, la care adăugăm comunitățile românești din Ungaria (TD – Ung., *Glosar*, Rom. Ung., *Glosar*); *pingă* < *pe* (*lângă* s.v. *mațacău* (*S-o adunat pângă el toți mațacăii, unu nu-i de treabă!*)). Compusul, după DLR, are curs în Transilv., Maram. și Ban.; *mujdări* „a pune mujdar” „mujdei” s.v. *mujdări* (*După ce și-o scos pecia din zeamă ș-o mujdarit-o*).

4. Alături de lexemele discutate sub calificativul „atestări involuntare”, în aceeași sursă (Faiciuc 2008), apar și două „atestări voluntare”. Le numim astfel pentru că ambele cazuri exprimă voința expresă a autoarei de a le include în corpusul de termeni, deși nu satisfac cerințele de acceptare. La p. 761 figurează, într-o prezentare restrictivă, *înărăura* vb. I (?), p. 621, iar la p. 766, informația se limitează la *răura* vb. I (?), ambele fără semantism: *Dragostea dintâia dată, / Ca o floare lângă baltă / Înflorește înărăurată* (p. 621). Conform fragmentului, participiul *înărăurat*, ca și infinitivul *răura*, constituie variante ale verbelor *înroua*, *roura* „a acoperi cu rouă”.

Față de cele două situații (glosa și contextul), furnizoare de atestări involuntare, am identificat o a treia posibilitate, un fel de compromis. Autoarea reperează cazul și îl rezolvă contextual, folosind sistemul parantezelor: *bute*, *buț[i]* s.f. „vasul de sticlă al lămpii în care se pune petrolul”: *Mai este dohot (petrol) în bute?*; *mondrogi* vb. refl. IV. „a se mânji”: *Tăt s-o mondrogit pe gură cu întinsoare* (sos); *șustăr*, ~-i s.m. „cizmar”: *Du-ți giumătățile [pantofii] să ți-i tomnea[scă] șustărul!* Soluția *ad-hoc* nu ajută prea mult, deoarece numai *hazardul* conduce lectorul către paragraful unde ar putea să întâlnească paranteza explicativă, care figurează sub un cuvânt-titlu diferit: *dohot* s.v. *bute*; *îtinsoare* s.v. *mondrogi*; *giumătăți* s.v. *șustăr*.

5. Dintre elementele identificate ca „atestări involuntare”, subliniem lexemele de origine latină, *adaosă*, *ai* „usturoi”, *teară*, *vipt*, semantismul unor împrumuturi slave, *ciudi*, *hrăni*, *mândru* „cuminte, înțelept”, calcul *față* „culoare”, formațiile lexicale inedite: *codătoasă*, *copilan*, *stalășie*, *șezătorițe*, *trare*.

⁸ Sensul nu pare cel indicat de autoare s.v. *noajă* „lupoaică sau ursoaică”: *Am văzut o noajă de lup* [sic!]. În *Note etimologice* din „Cercetări de lingvistică”, XVII, 1972, nr. 1: 112 S. B. Semčynskij discută *noajă*, etimologic, < ucr. *nuža* „roi de muște sau de păduchi” (colectiv), dialectal în limba română, definind „grupuri de animale”. Pentru originea și semantismul propus, lingvistul consideră că pledează repartiția împrumutului: Moldova (nord), Maramureș, cu prelungiri în Crișana.

Acestea sunt importante nu numai pentru înregistrarea lor ca fapte de limbă curente, în sec. al XXI-lea. Ele constituie mărturii pentru practicarea unor ocupații tradiționale, în alte regiuni, deja abandonate (țesutul – *teară*, morăritul – *vipt*). Uzuale sunt și elementele de origine slavă cu semantism arhaic (*ciudi*) sau conturat în limba română (*hrăni* „a-i fi de ajuns, a se sătura” [fig.]), pe baza sensului principal, mai întâi în nordul Moldovei, apoi infiltrat în Maramureș; *mândru*, cu accepția arhaică „înțelept, cuminte”, cu referire la comportamentul copiilor.

Formațiile lexicale inedite reflectă caracterul creator al graiului și similitudinile acestui proces cu zone mai mult sau mai puțin învecinate: *codătoasă*, *stalășie*, prin bazele derivate, atestă afilierea la idiomurile ardelenesti, augmentativul *copilan* „trădează” relația cu Moldova, *șezătoriță* ilustrează calitatea de nume de agent a afixului moțional, în vorbirea populară (Tudose, *Derivarea*: 323), iar *trare* atestă recrearea unui lexem, prin afereză, în condiții de fonetică sintactică.

Lexemele înglobate în categoria „atestări involuntare” relevă particularități lingvistice prețioase, precum și mărturii etnografice privitoare la consemnarea unui mod de viață bazat pe tradiții. Valorificarea lor, prin lectură totală, se impune, de vreme ce au văzut lumina tiparului și sunt la îndemâna cititorului. Articolul de față se vrea o săgeată indicatoare către segmentul lexical semnalat, depozitar de fapte vechi de limbă, uneori în simetrie cu arii insulare îndepărtate, dar și de fapte noi. Cu alte cuvinte, elementele lexicale astfel definite, din punctul de vedere al interesului științific, nu sunt cu nimic mai prejos decât cele incluse în repertoriul lucrării respective.

BIBLIOGRAFIE

- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
 DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
 Doine = *1000 Doine, strigături și chiuituri*, culese de mai mulți învățători zeloși. Culegere de doine, strigături și chiuituri, ce se obișnuiesc la jocurile și petrecerile noastre populare. Brașov, Ciurcu, 1891.
 FD = „Fonetică și dialectologie”, București, I, 1958 ș. u.
Gl. regional = V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*. [București], Editura Academiei, 1969.
Lexic. reg., I = *Lexic regional*. [vol.] I. Redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960.
 Mărgărit, *Români* = Iulia Mărgărit, *Români din afara României și limba lor*. Perspectivă dialectologică. Articole și note. București. Editura Academiei Române, 2011.
 Neagoe 2001–2002 = Victorela Neagoe, *Arhaism și inovație în lexicul graiurilor românești insulare din estul Ucrainei*, în FD XX–XXI, p. 225–233.
 Papahagi 1925 = Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, 1925.
 REB, I–II = Anton Golopenția, *Români de la est de Bug*, I–II. Editat, cu introducere, note și comentarii de prof. dr. Sanda Golopenția. București, Editura Enciclopedică, 2006.
 TD – Bas. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului*. Texte dialectale și glosar (Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti”), București, 2000.

- TD – Nistru = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești de la est de Nistru*. București, Editura Academiei Române, 2011.
- TD – Ung. = *Graiuri românești din Ungaria*. Texte dialectale și glosar de Maria Marin, Iulia Mărgărit, 2005.
- Rom. Ung. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Românii din Ungaria*. Texte. Glosar. Studiu lingvistic. București, Editura Academiei Române, 2013.
- Teaha 2005 = Teofil Teaha, *Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale*, Etymologica 16, București, Editura Academiei Române.
- Todoran 1956 = Romulus Todoran : *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în „Limba Română”, V, nr. 2, p. 38–50.
- Tudose, *Derivarea* = Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, 1978.
- Viciu, *Gl.* = Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului roman din Ardeal*. Adunate și explicate de..., București, 1906.

ATTESTATIONS INVOLONTAIRES

(Résumé)

En prenant comme point de départ un glossaire dialectal, le travail propose d'identifier les mots dignes d'intérêt, trouvés dans des définitions ou citations illustratives, mais non valorisés par l'auteur du volume et restés en dehors du corpus proprement-dit.

Étant donné qu'ils peuvent être utilisés comme matière linguistique pour de différents problèmes même s'ils ne fussent jamais inscrits dans la sphère d'intérêt du moment lors de l'élaboration du répertoire lexical, l'auteur du présent article les a définis *des attestations involontaires*.

Cuvinte-cheie: atestări involuntare, glosar dialectal, repartiție dialectală, lectură integrală.

Mots-clé: attestations involontaires, glossaire dialectal, répartition dialectale, lecture integrale.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*